

В. Г. Горник,
к. держ. упр., доцент, Чернігівський державний технологічний університет

СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПРОМИСЛОВО-ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Дано визначення державної промислово-інноваційної політики. Досліджено сучасну роль держави в реалізації промислової політики в умовах розвитку інтеграційних відносин. Узагальнено концептуальні підходи до формування державної промислової політики.

Determination of state industrially-innovative policy is given. The modern role of the state is explored in realization of industrial policy in the conditions of development of integration relations. Conceptual approaches are generalized to forming of state industrial policy.

Ключові слова: державна політика, інновації, інтеграційні відносини, промисловий комплекс, світовий розвиток, формування.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В основу державної економічної політики сьогодні покладено принципове усвідомлення, що підвищення конкурентоспроможності промислової продукції можливе лише за умови технологічного переоснащення та модернізації наукомістких галузей виробництва. Звідси все більшої актуальності набуває основна ідея Концепції державної промислової політики — створення конкурентоспроможного промислового комплексу постіндустріального типу, здатного в інтеграційних умовах вирішувати головні завдання соціально-економічного розвитку суспільства та утвердження України як високотехнологічної держави. Тому прагнення органів державної влади полягає у реалізації даної ідеї через промислову політику, що базується на реформуванні системи управління промисловістю, подоланні диспропорцій у промисловому виробництві, створенні сприятливих умов економічного розвитку для суб'єктів підприємницької діяльності різних форм власності, повному та ефективному використанні наявного наукового потенціалу і подальшого його розвитку для підвищення конкурентоспроможності промислового виробництва та продукції.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми формування та реалізації державної промислової політики в економічній літературі опрацьовано досить широко (у працях В. Александрової, Ю. Бажала, А. Гальчинського, В. Геєця, Ю. Гончарова, С. Єрохіна, Л. Кузнецової, В. Ландика, О. Михайленко, А. Ни-

кифорова, В. Новицького, М. Пашути, В. Семиноженка, Л. Яковенко, М. Якубовського та інших); проблеми регіональної промислової політики досліджено у працях О. Амоші, Б. Буркинського, З. Варналія, З. Герасимчук, М. Долішнього, В. Захарченка, С. Ішук, Ю. Орловської, С. Соколенка, Є. Степаненка, Д. Стеценка, М. Чумаченка та інших. Проте в зв'язку з виникненням нових економічних обставин, викликаних стрімкими змінами світового господарства під впливом розвитку інтеграційних відносин, постає об'єктивна потреба у поглиблених наукових дослідженнях проблем організаційно-економічного забезпечення реалізації стратегії державної промислової політики, серед яких важливе місце займають питання формування нового інституціонального складу промисловості постіндустріального типу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- дати визначення державної промислово-інноваційної політики;
- дослідити сучасну роль держави в реалізації промислової політики в умовах розвитку інтеграційних відносин;
- узагальнити концептуальні підходи до формування державної промислової політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Україна має структурно розвинений та багатогалузевий промисловий комплекс, який включає як індустріалізовані галузі (чорну і кольорову металургію, транспортне машинобудування, хімію та нафтохімію, легку та переробну промисловість тощо), так і наукомісткі

види діяльності (авіакосмічну, радіоелектронну підгалузю, виробництво військової техніки, засобів зв'язку, медичного устаткування тощо). Ретроспективний аналіз показує, що різноманітність промислового виробництва в Україні зумовлює необхідність застосування у галузях промисловості декількох стратегій:

- використання природних ресурсів (у вугільній, металургійній, гірничорудній промисловості, промисловості будматеріалів);

- "переслідування" ("копіювання"), що зумовлюється освоєнням випуску конкурентоспроможної продукції, яка вже виробляється в розвинутих країнах, передусім в прогресивних підгалузях машинобудування, хімічної промисловості тощо;

- "лідуючих технологій" ("передових рубежів"), що передбачає використання власних науково-технічних досягнень для створення нових видів продукції і технологій. Таку стратегію пропонується застосовувати, перш за все, в наукомістких виробництвах, а саме: оборонній, аерокосмічній, суднобудівній промисловості, хімічному, електротехнічному та енергетичному машинобудуванні, індустрії інформаційних технологій тощо;

- "проривна" стратегія, яка полягає у створенні принципово нових видів продукції, що випереджають сучасні зразки на одне-два покоління. Така стратегія має реалізуватися в науково-технічних установах та на інноваційних підприємствах.

Як і в цілому світі, так і в Україні основою технологічного, а, як наслідок, і економічного зростання є машинобудівний комплекс, від якого значною мірою залежить конкурентоспроможність товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках. У розвинутих країнах машинобудування є джерелом постійних інноваційних ініціатив. Так, в США його частка складає близько 10% ВВП, задіяно 45% зайнятих [13, с. 25]. Інноваційні процеси, які перетворюють машинобудівний комплекс, в свою чергу, дають потужний поштовх для розвитку інших галузей економіки, тим самим ініціюючи суспільний прогрес. Зважаючи на це, ключовим питанням промислової політики України є правильний вибір її пріоритетів.

Основні пріоритетні напрями промислового розвитку зазначені в Державній програмі розвитку промисловості на 2003—2011 рр. [12], серед яких:

- формування повнофункціональної структури системи управління промисловістю з включенням в неї центральних і регіональних органів;

- структурна перебудова промислового комплексу на користь галузей, які забезпечать збільшення випуску сучасних конкурентоспроможних видів промислової продукції, що відповідає вимогам світових стандартів, та створять основу для формування прогресивної структури експорту (в машинобудуванні — це авіаційна, ракетно-космічна підгалузі, суднобудування, верстатно-інструментальне, енергетичне і сільськогосподарське машинобудування, окремі виробництва електронної техніки та засобів зв'язку);

- реалізація інноваційної моделі розвитку промисловості, що вміщує поєднання науково-технічної та виробничої сфер;

- формування повноцінного конкурентного середовища і створення рівних умов здійснення підприєм-

ницької діяльності.

Сучасна роль держави в реалізації промислової політики полягає у формуванні оптимальної структури виробництва та виробничої інфраструктури, що відповідає повному інноваційно-інвестиційному циклу; забезпеченні формування збалансованого нормативно-правового поля для ефективного розвитку промисловості та прискореного розвитку промисловості за рахунок розширеного інвестування, подальшого збільшення внутрішніх і зовнішніх ринків збуту.

Подальший аналіз існуючих підходів науковців та практиків до проблем розвитку промислового комплексу реального сектора економіки дозволить нам виділити основні особливості цього процесу та здійснити порівняльну характеристику концептуальних підходів до формування державної промислової політики з врахуванням регіональних аспектів та інноваційних чинників економічного зростання.

Слід зазначити, що жодна тема в концепціях економічних реформ України не відрізнялась полярністю думок так, як питання про актуальність і тип промислової політики нашої держави. Зокрема, на початку 90-х років про промислову політику не писали взагалі, вважали це явище зниклим в минуле разом з радянською системою. З 1994 р. концепції державної промислової політики України формувалися в двох напрямках. Перший — розвивався в рамках так званого "сучасного монетаризму" [10, с. 402]. Другий концептуальний напрям державної промислової політики базується в основному навколо питань про роль держави в економічному розвитку і має назву "немонетаристський" [4, с. 402]. Зокрема, такі представники першого напрямку, як В. Кушлін, виступають проти державної "жорсткості" в промисловій політиці [6, с. 274] і наполягають на непрямому державному регулюванні економіки за допомогою інституційних (регуляторних) засобів. Ще один представник "монетаристського" напрямку Б. Заблоцький зазначає, що оскільки ринкова економіка передбачає створення передумов для вільного підприємництва, то промислова політика уряду має набувати таких рис, за яких підприємці й бізнесмени зможуть вільно здійснювати організацію виробництва, капіталовкладень, завойовувати позиції на ринку. Тобто це означає перехід від вертикальної до горизонтальної промислової політики [3, с. 40; 11, с. 411]. Держава може надати економіці певну підтримку, наприклад, у вигляді фінансової допомоги науково-дослідницькій діяльності, однак державна бюрократична машина неспроможна прогнозувати майбутні ринкові умови краще, ніж самі підприємства. Схожу думку зустрічаємо і у О. Нестеренка. "За державою, — зазначає автор, — зберігаються завдання організації діяльності багатьох економічних, наукових, освітніх і культурних структур, забезпечення незалежності країни, дотримання громадського порядку і законності тощо. Отже, держава набиратиме важливого значення і має бути сильною, але не тоталітарною" [8, с. 39].

Дослідження показало, що протягом 1991—2002 рр. в Україні відбувався пошук моделі промислового розвитку. Як візирець пропонувалися моделі країн Латинської Америки [5, с. 75], окремих країн Центральної [2, с. 102] та Західної Європи, Південно-Східної Азії, оскільки, на думку деяких економістів, їх швидкий розви-

ток, зокрема країн Південно-Східної Азії, пояснюється ефективною вертикальною промисловою політикою — активною роллю держави у визначенні пріоритетних напрямів капіталовкладень в економіку. Однак це не зовсім так, оскільки, по-перше, загального рецепту успіху не існує, є тільки багатий і різноманітний досвід; по-друге, у своєму розвитку країни Південно-Східної Азії спиралися на цивільне (для споживчого ринку) виробництво, що перебувало у приватній власності. В Україні, навпаки, за радянських часів сформована високомілітаризована промисловість, що належить державі, тому промислова політика має набагато менше шансів на успіх. По-третє, державне планування не завжди давало очікувані результати. В Японії, наприклад, одні державні плани забезпечували відповідне зростання, а інші — були лише засобом підтримання "на плаву" збиткових підприємств [13, с. 351].

Другий концептуальний напрям державної промислової політики підтримують багато українських і зарубіжних вчених [2, с. 103; 9, с. 36; 14, с. 45 та ін.]. Як відмічає Ю. Гончаров, жодна економічно розвинена країна світу кінця ХХ століття не заохочує стихійної ринкової економіки і навіть так званого вільного ринку. Розвинена система ринкових відносин потребує посереднього впливу з боку держави [2, с. 80]. Никифоров А. зазначає, що потрібна послідовна державна політика, спрямована на концентрацію та ефективне використання економічних ресурсів для зростання й розвитку промисловості [9, с. 5].

При реалізації промислової політики важливо, щоб її складові були логічно взаємопов'язані, про що й свідчить минулий досвід. Так, в 50—60-і роки ХХ століття в світовій практиці переважав галузевий підхід до здійснення промислової політики — захист та стимулювання розвитку певних галузей, протекціонізм в міжнародній торгівлі. У 80-і роки промислова політика переноситься в горизонтальну площину: держава не віддає переваги окремим галузям, а створює сприятливі умови, які дозволяють забезпечити конкурентоспроможність підприємств на світовому ринку [14, с. 49]. Це, безперечно, пов'язано з поширенням процесу глобалізації економіки, збільшенням її взаємозалежності. Досвід реформування 90-х років показав, що ринкові реформи, які не підтверджені промисловою політикою, здатні не тільки привести до втрати країною її технологічних позицій на світовому ринку, але й до розвитку таких негативних процесів, як значний спад виробництва, зростання безробіття тощо. Це також доводить доцільність перенесення промислової політики в економічних реформах на перший план.

Слід зазначити, що інноваційне спрямування світового розвитку, яке стає переважаючим у підходах до формування національної економіки, все більше впливає на визначення промислової політики держави. У ХХІ столітті врахування інноваційного фактора стає вирішальною умовою подальшого розвитку сучасних економічних систем. Тому одностайною на сьогодні приймається думка, що стале промислове зростання в Україні може бути досягнуте тільки на інноваційній основі за активного використання сучасних науково-інноваційних розробок. Лише в цьому випадку реалізуються плани високої якості зростання, ресурсозбереження,

ефективності виробництва, випуску конкурентоспроможної на внутрішньому і світовому ринках продукції.

З цих позицій сьогодні слід розглядати і реалізовувати саме промислово-інноваційну політику. Вона одночасно є складовою промислової та інноваційної політики держави, тобто має надавати інноваційну спрямованість промислового розвитку національної економіки.

Головна мета формування промислово-інноваційної політики полягає у створенні сучасного, інтегрованого у світове виробництво, здатного до саморозвитку промислового комплексу, який відповідає аналогічним утворенням розвинутих держав світу [12]. Відповідно до цієї мети нами здійснено групування концептуальних підходів щодо формування державної промислової політики. Слід зазначити, що не є новими два перших підходи до формування промислової політики стосовно імпортозаміщення та орієнтування на експорт. Імпортозаміщуюча промислова політика — це витіснення з внутрішнього ринку імпортованих товарів і послуг, за структурно деформованої, низько ефективною національною промисловістю, яка може стати об'єктивною необхідністю, оскільки попит на внутрішньому ринку високий, а значний за кількістю промисловий потенціал неспроможний задовольнити його (хоча на сьогодні політика імпортозаміщення втратила свою значущість як засіб створення відносно відособленої національної економічної системи).

Третій концептуальний напрям формування промислової політики — орієнтація на відновлення відтворювального процесу — полягає у зосередженні ресурсів держави на галузях промисловості, які виготовляють продукцію, що користується попитом.

Сьогодні очевидно, що сталий розвиток реального сектора в Україні не може бути забезпечений лише структурними перетвореннями чи організаційними змінами, як і іншими окремими елементами та механізмами. Необхідний цілий комплекс економічних механізмів, найважливіші з яких — інвестиційні, грошово-кредитні, бюджетні, податкові, науково-технічні, інноваційні. Ще одна умова — діяльність відповідних інститутів, створення яких ініціює держава і які органічно вписуються в економічну систему, забезпечуючи її ефективне функціонування. Так, П. Єщенко та Б. Кваснюк розглядають напрями формування структурно-промислової політики, найважливішим з яких вони називають інституціалізовану промислову політику, "за якої регулятивні функції держави спрямовані на створення сприятливого макроекономічного, інституціонального середовища та законодавчого поля" [11, с. 411].

У напрямі промислово-інноваційного розвитку А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінах, В. Семиноженко пропонують новаторську концепцію розвитку економіки, орієнтовану на майбутнє — "теорію інтелектуального лідерства" [4, с. 187], яка спрямовує потенційні можливості розвитку конкурентних виробництв із знанням та навичками людей (інтелектуальним капіталом) на формування перспективного ринку високотехнологічної продукції.

При формуванні державної промислової політики слід також враховувати наслідки економічної кризи в Україні, на подолання яких, як зазначає В. Ландик [7, с.

53], вона повинна зважати. На відміну від циклічних криз на Заході, у нас криза виникла і поширилася у зв'язку з перетворенням планової господарської системи в ринкову. Другою її особливістю є те, що вона розвинулася в усіх галузях економіки, а особливо впливовою була у матеріальному виробництві (промисловості, сільському господарстві). Третьою особливістю української кризи було масштабне поширення коруптованості, тінізація і олігархізація економіки. Ці особливості вказують на необхідність формування промислової політики, яка об'єднувала б державне регулювання і ринкове саморегулювання та була б спрямована на підвищення ефективності промислового комплексу України.

Проведений аналіз концептуальних підходів [2, с. 57; 6, с. 98; 7, с. 55; 10, с. 69 та ін.] дозволяє нам визначити основні напрями сучасної державної промислово-інноваційної політики.

Дані напрями взаємопов'язані та доповнюють один одного. Зокрема, структурна перебудова у промисловому секторі економіки має пріоритетне значення для національної економіки та передбачає орієнтування на розвиток пріоритетних галузей промисловості, державне стимулювання наукомістких і високотехнологічних виробництв, повне та ефективне використання науково-технічних розробок. Насичення вітчизняного ринку конкурентоспроможною промисловою продукцією можливо забезпечити також заходами ефективної інвестиційної, грошово-кредитної та податкової політики. Так, податкова політика має стимулювати інвестиції та інновації у високотехнологічній галузі; а в заходах грошово-кредитної політики повинно бути кредитування пріоритетних галузей промисловості під державні гарантії тощо.

Суттєво сьогодні змінюється характер і зростає роль промислової політики, яка є головною складовою економічної політики держави. Вона все більше спрямовується на виконання завдання вироблення чіткої інноваційної стратегії, націленої на розвиток прогресивних технологічних укладів, застосування усього арсеналу інструментів прямого і непрямого стимулювання інноваційного процесу, а також формування комплексу інфраструктури з використанням новітніх комунікацій та інформаційних технологій. У свою чергу, інноваційна політика — це комплексна система заходів щодо стимулювання розробки, супроводу, управління, планування і контролю процесів інноваційної діяльності в сфері науки, техніки і матеріального виробництва, ув'язаних з адекватними заходами у важливих сферах життєдіяльності суспільства, що забезпечують в сукупності створення усіх необхідних умов реалізації поточних та перспективних цілей соціальної складової розвитку держави. Отже, на нашу думку, це невід'ємна складова і багато в чому визначальна частина загальної промислової політики, яка в умовах переходу до постіндустріальної економіки змінює свій зміст. Сьогодні її головною метою є підвищення конкурентоспроможності країни на основі розвитку високотехнологічних та наукомістких виробництв.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на вищезазначене, можна дати наступне визначення державної промислово-інноваційної

політики: державна промислово-інноваційна політика — це взаємопов'язана діяльність держави та недержавних інститутів, яка включає організацію та координацію промислових виробництв, що мають вирішальний вплив на соціально-економічний розвиток; підприємств, що належать до різних форм власності, розвиток яких потребує регулюючого державного впливу, вона спрямована на реалізацію стратегічних завдань держави щодо удосконалення існуючої структури промисловості, забезпечення прискорення її інноваційного розвитку, підтримки інтересів національного товаровиробника і підвищення конкурентоспроможності промислової продукції до світового рівня. Головне завдання такої політики — забезпечення здійснення структурних зрушень у бік пріоритетного розвитку високотехнологічних секторів економіки.

Література:

1. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.
2. Гончаров Ю.В. Промислова політика України: проблеми і перспективи. — К.: Наукова думка, 1999. — 277 с.
3. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку / За ред. Ю.М. Бажала. — К.: Ін-т екон. прогнозування НАН України, 2002. — 320 с.
4. Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. — К.: Знання України, 2002. — 336 с.
5. Кириченко В. "Шокова терапія" по-бразильськи: дещо корисне і для нас // Економіка України. — 1993. — № 10. — С. 74—79
6. Кушлин В.И. Траектории экономических трансформаций. — М.: ЗАО "Изд-во "Экономика"". — 2004. — 310 с.
7. Ландик В.І. Промислова політика України в контексті переходу до інноваційної моделі зростання // Вісник Академії економічних наук України. — 2003. — № 1. — С. 53—57.
8. Нестеренко О. Про перехідний період економічного розвитку України // Економіка України. — 1994. — № 11. — С. 39—43.
9. Никифоров А.Є. Промислова політика: навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2002. — 306 с.
10. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: підручник / Відповід. ред. Г.Н. Клишко. — К.: Знання-Прес, 2002. — 615 с.
11. Перехідна економіка / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко та ін.; за ред. В.М. Гейця. — К.: Вища школа, 2003. — 591 с.
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 року № 1174 Державна програма розвитку промисловості на 2003—2011 роки.
13. Промисловість в національній інноваційній системі України / М.Т. Пашута, Л.І. Федулова, О.М. Кондрашов. — К.: Наук. світ, 2005. — 76 с.
14. Яковенко Л. Теоретические аспекты промышленной политики // Экономика Украины. — 1999. — 10. — С. 44—50.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2010 р.